

II ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ

**Ўзбекистон Республикаси ҳаракатлар
стратегияси: макроиқтисодий
барқарорлик, инвестицион фаоллик ва
инновацион ривожланиш истиқболлари**

**Илмий маъруза ва мақолалар
тўплами**

IV ШУЎБА

2019 йил 27-28 май

АГРОКЛАСТЕРЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ЖАНУБИЙ КОРЕЯ ТАЖРИБАСИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Муродова Моҳигул Чори қизи¹

¹ТДИУ, “Саноат иқтисодиёти” кафедраси докторанти,
e-mail: m.murodova@tsue.uz

Бугунги кунда қишлоқ хўжалигининг барқарор ривожланиши аксарият жиҳатдан унинг рақобатбардошлигини оширишга боғлиқдир. Ушбу йўналишда Ўзбекистонда агрокластерларни барпо этиш муҳим омил ҳисобланади. Бу борада Жанубий Корея давлати тажрибаси ўзининг иқтисодий, ташкилий ва институционал жиҳатлари билан Ўзбекистон шароитига ўхшашлиги бу давлат тажрибасини ўрганиш ва Ўзбекистон шароитида қўллаш истикболларини ўрганишни тақозо этади.

Ўзбекистонда барча соҳа ва тармоқлар каби қишлоқ хўжалиги ҳам жадал ривожланмоқда. Бунда ер ҳақиқий эгасини топганлиги, соҳада изчил амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар, қишлоқ хўжалигидаги мавжуд ҳолатлар, ишлаб чиқарувчиларга давлат томонидан зарур кўмакнинг берилаётганлиги, уларнинг ҳар томонлама қўллаб-қувватланаётганлиги ўз самарасини бермоқда. Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти Ислон Каримов мамлакатнинг 2012 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2013 йилдаги иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси йиғилишидаги маърузаларида алоҳида қайд этганларидек, “Мамлакатимизда, ... қишлоқ хўжалигини иқтисодий ислоҳ этиш бўйича ўта муҳим чора-тадбирларнинг амалга оширилаётгани, қишлоқда бозор муносабатларини жорий этиш ва хусусий мулкчилик шаклини ривожлантириш, фермерлик ҳаракатини қўллаб-қувватлаш учун ҳукуқий, ташкилий ҳамда молиявий шарт-шароитларни туғдириб бериш бундай юксак натижаларни қўлга киритишда ҳал қилувчи омил бўлмоқда...”[1]. Хусусан, Ўзбекистонда амалга оширилаётган аграр соҳадаги ислохотларни бочқичма-босқич амалга ошириш натижасида қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларининг иқтисодий эркинликларини кенгайтириш ва давлат буюртмасига нархларнинг шаклланишини такомиллаштириш, паст рентабелли ва зарар кўриб ишлайдиган йирик қишлоқ хўжалик корхоналари таркибий тузилмасини қайта ўзгартириш ҳамда уларнинг негизида фермер хўжаликларини ташкил этиш, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, мева-сабзавот маҳсулотларини сақлашнинг моддий-техника базасини ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги хом ашёсини қайта ишлашни чуқурлаштириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш ҳамда фермер хўжаликлари тасарруфидаги ер участкалари майдонини мақбуллаштириш, уларнинг

фаолиятини қўллаб-қувватлаш учун бугунги кун талабига жавоб бера оладиган замонавий хизмат кўрсатиш инфратузилмасини яратиш орқали барқарор иқтисодий фаолият юритишларининг ташкилий ва иқтисодий асослари яратилди. Бугунги кунда қишлоқ хўжалигининг барқарор ривожланиши аксарият жиҳатдан унинг рақобатбардошлигини оширишга боғлиқдир. Ушбу йўналишда Ўзбекистонда агрокластерларни барпо этиш муҳим омил ҳисобланади. Бироқ агрокластерларнинг республика шароитида янги институционал тузилма эканлигини инобатга оладиган бўлсак, агрокластерларнинг назарий ва услубий жиҳатлари билан бир қаторда, хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш муҳим омил ҳисобланади. Бу борада Жанубий Корея давлати тажрибаси ўзининг иқтисодий, ташкилий ва институционал жиҳатлари билан Ўзбекистон шароитига ўхшашлиги билан ажралиб туради.

Кореяда агрокластерларни ривожлантириш зарурияти асосан қуйидаги омиллар билан белгиланганлигини таъкидлаган ҳолда, Ўзбекистон шароитида ҳам асосий омиллар тарзида инобатга олиш мумкин. Жумладан: - давлатнинг қишлоқ хўжалигига амалий ёрдами ва қўллаб-қувватлаши ҳамда ислохотларни амалга оширишдаги етакчилиги; - тарихий ва миллий анъаналардан фойдаланиш, уларни сақлаб қолиш, замонавийлаштириш асосида янги йўналишларни шакллантириш; - ҳудудий ихтисослашув ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг рақобатбардошлигини ошириш ва ривожланишининг барқарорлигини таъминлаш; - давлат-университетлар-илмий тадқиқотлар-фермерлик-қайта ишлашбизнеснинг биргаликда фаолият юритишининг ўзаро мутаносиблигини таъминлаш механизми; - олимлар мавқеи ва илмий тадқиқотлар натижаларининг юқорилиги ҳамда уларни қўллаб-қувватлашда давлат сиёсати даражасидаги мавқеининг юқорилиги; - юқори инновацияга асосланган ишлаб чиқаришни ташкил этишга устуворлик берилиши ва уни давлат томонидан қўллабқувватлашнинг самарали механизмининг шаклланганлиги; - маркетинг тизимининг ривожланганлиги; - инсон капиталига муносабатнинг юқорилиги ва уни қишлоқда ривожлантиришга устуворлик берилиши.

Ушбу омилларнинг Ўзбекистон шароитидан келиб чиққан ҳолда самарали ишлаши учун кенг қамровли чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилиши лозим. Маълумки, агрокластерлар давлат, фермерлар, олий таълим ва тадқиқот муассалари ҳамда хусусий корхоналар ташаббуси асосида ташкил этилади. Хусусан, Жанубий Кореядаги машҳур Сунчанг Паста ишлаб чиқариш кластери (Sunchang Paste Cluster) маҳаллий ҳокимият томонидан бошқарилаётган кластер бўлиб, соя, қалампир, қулупнай, олхўри кабилардан турли хилдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан шуғулланади. Ушбу кластер Корея ҳукуматининг қишлоқ ҳудудларида демографик ҳолатни яхшилаш (қишлоқ аҳолиси, асо сан ёшларнинг шаҳарга кетиб қолишини камайтириш), тарихий анъаналар асосида ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш, қишлоққа саноат ва агротуризмни олиб кириш каби ривожлантириш дастурлари асосида ташкил

этилган. Агрокластердаги 5292 та фермер хўжалигида 9780 гектар экин майдонида маҳсулот ишлаб чиқарилиб, унда жами 12331 та киши ишлайди [2]. Жами 30 минг аҳолиси бўлган ушбу ҳудуднинг ҳозирда йиллик экспорти 1 миллион АҚШ долларини ташкил этмоқда.

Агротуризм ва меҳмонхона сервисини ривожлантириш ҳисобига 2018 йилга бориб йиллик экспортни 3 миллион АҚШ долларига етказиш режалаштирилган. Ҳайратланарли томони шундаки, ушбу кичик бир қишлоққа ҳар йили ўртача 12 мингдан ортиқ турист ташриф буюради. Ўзбекистонда ушбу кластернинг қишлоқ ҳудудларини ривожлантириш дастурларини қўллаб-қувватлаш, тарихий анъаналар асосида соя, қалампир каби маҳсулотларни ферментация қилишда оилавий корхоналарни ва уйларни аслича сақлаб қолиш ва туризм объектига айлантириш, агротуризм (шаҳар аҳолиси ва болаларнинг ўз қўллари билан мева-сабзавотларни узишлари ёки уларни қайта ишлаш ва тайёрлашда иштирок этишлари), қишлоқда меҳмонхона бизнесини йўлга қўйишда фестивал ва турли тадбирлар ўтказиш тажрибаларидан фойдаланиш мумкин.

Шунингдек, фермерлар учун ахборот-маслаҳат бериш ҳамда қишлоқ хўжалиги агрегатларидан биргаликда фойдаланиш тажрибалари ҳам диққатга сазовордир. Бунда марказий давлат ва маҳаллий ҳокимият томонидан молиялаштириш, турли ўқитиш семинар-тренинг лойиҳаларини амалга ошириш, марказнинг фаолиятидаги ишлаб чиқариш жараёнлари, маҳсулотни қайта ишлаш ва техникавий ёрдам кўрсатиш каби деҳқон учун имкониятлари чекланганлиги шароитда давлат томонидан қўллаб-қувватлашга оид тажрибаларни Ўзбекистонда нафақат фермер, балки деҳқон хўжаликларида ҳам қўллаш мумкин ҳамда агрокластерларни ташкил этишда маҳаллий ҳокимиятнинг қўллаб-қувватлаши ва ҳудудларнинг ихтисослашуви ва етиштираётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг рақобатбардошлигига асосий эътиборни қаратиш каби омиллардан фойдаланиш мумкин. Чунгдо хурмо кластери (Chungdo Persimmon Cluster) 2009 йилда фермерлар ташаббуси билан ташкил этилган.

Маълумот ўрнида айтиш керакки, Корея дунёда етиштирилаётган барча хурмо мевасининг 12 фоизини ишлаб чиқаради [3]. Ушбу ҳудудда Кореядаги уруғсиз хурмонинг 65%и етиштирилади. Фермерлар ташаббуси асосида ташкил этилган ва бошқариладиган ушбу кластер хурмодан йил давомида янги узилган, ярим қурилган, қурилган, ферментация қилинган, хурмо ёғи, хурмо виноси, ранг ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришга мўлжалланган.

Хурмо кластери хурмо етиштириш-қайта ишлаш-нархини сақлаш – маркетинг ва рекламани ривожлантиришга қаратилган. Ушбу кластер яна бир бор агрокластерда “бизнес-университетлар илмий тадқиқотлар-давлат”нинг биргаликдаги ҳаракати ва бунда илмий тадқиқотларга асосий эътибор берилганлигига амин бўлди. Фермерларнинг ушбу кластерга қўшилиши натижасида оладиган даромадлари бошқа тармоқлар қўшилиши ҳисобига кескин ошганлигини кўриш мумкин. Ўзбекистонда ушбу кластернинг

махсулотни оддий усулда турли кўринишда ишлаб чиқариш ва бунда илмий тадқиқотларга асосий урғу бериш; инновацион махсулотлар (м-н, соғлиқ учун фойдали сироп ва бошқалар) ишлаб чиқариш; юқори харид нархлари орқали фермерларни кластерга жалб этиш, маркетинг тадқиқотларидан фойдаланиш; кадрлар тайёрлаш каби тажрибаларидан фойдаланиш мумкин. Гиёнгсангбукдо қишлоқ хўжалиги тадқиқотлари марказининг Сангжудаги хурмо тажриба станцияси (Gyeongsangbuk-Do AR& ES, Sangju Persimmon Experiment Station) хурмо бўйича тадқиқотлар олиб борадиган, яъни уни етиштиришдан то истеъмолчиларга етказишгача бўлган жараёнларни тадқиқ этадиган Кореядаги ягона станция ҳисобланади. Ушбу илмий-тадқиқот станцияси энг замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланиб, бу станцияда 27 киши, шу жумладан, 6 та профессор, 2 та ёрдамчи ва 4 та техник ходим ҳамда 15 та яна бошқа ёрдамчи мутахассислар фаолият юритади [4]. Станция ер майдони 11 гектардан иборат. Станция уч йўналишда иш олиб боради: - янги хурмо навларини яратиш; - янги технология ва усулларни ишлаб чиқиш; - янги қайта ишлаш технологияларини жорий этиш.

Ўзбекистонда хурмо ўсимлиги бўйича тадқиқотлар уни етиштиришдаги ва истеъмолчиларга етказишдаги жараёнларни тадқиқ этиш, янги хурмо навларини яратиш, янги технология ва усулларни ишлаб чиқиш, янги қайта ишлаш технологияларини қўллаш каби илмий ишланмаларни тезликда жорий этиш, ушбу соҳадаги мутахассислар билан тажриба алмашиш кабилардан маълум турдаги қишлоқ хўжалигига ихтисослашган, масалан, Қувада анор, Жомбойда олма, Булунғурда помидор, Паркентда узум етиштиришга оид агрокластерлар ҳамда улар таркибида тажриба станцияларини ташкил этишда фойдаланиш лозим. Мункиеонг олмани қайта ишлаш кластери (Munkyeong Apple Processing Promotion Group) бизнес корхоналари ҳаракати асосида тузилган кластер бўлиб, у истеъмолчиларга олма билан боғлиқ 100 дан зиёд махсулот ва хизматларни таклиф этадилар. Аввал ушбу ҳудудда кўмир қазиб олинган бўлиб, 1994 йилда кўмир қазиб олиш тўхтатилгач, аҳолининг шаҳарга кетиш қолишининг олдини олиш мақсадида ушбу ҳудудга олма кластери ва туризмни ташкил этиш учун давлат томонидан 50 миллион АҚШ доллари миқдорида инвестиция киритилган. Ушбу олма кластери 2004 йилдан йилига 4 миллион АҚШ доллари миқдорида фойда олган бўлса, 2012 йилга келиб, махсулотлар миқдорининг турли-туманлиги, қўшимча хизматлар, агротуризм ва меҳмонхона хизматини таклиф этиш орқали 90 миллион АҚШ доллари миқдорида фойда олишга эришган [5].

Бизнинг шароитда турли мева махсулотлари брендларидан (м-н, Самарқанд ёки Бахмал олмаси, Қува анори, Олтиарик узуми кабилардан) фойдаланиш мумкин. Шунингдек, Ўзбекистонда аниқ йўналишлар бўйича қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантиришда Жанубий Кореянинг ушбу соҳада фаолият юритадиган қатор ташкилотларининг қуйидаги тажрибаларидан фойдаланиш мумкин:

- Жанубий Корея Миллий қишлоқ хўжалиги кооперативлари федерацияси (NongHyup) нинг кўп тармоқли ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, сервис соҳаларини ўзида бирлаштирган йирик институтчионал бирлашма ҳисобланади. Мамлакатимизда ушбу бирлашманинг йилнинг барча фаслларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг нархларини бир хилда ушлаб туриш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларига имтиёзли кредитлар бериш, озиқ-овқат марказларини ташкил этиш, мунтазам равишда кооператив аъзоларининг бизнесни амалга оширишларида манфаатлари ва ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида тренинглар ўтказиб, қишлоқ хўжалиги экинларининг янги навларини тавсия этиб, ишлаб чиқариш харажатларини қисқартириш ва қишлоқ аҳолисининг даромадларини оширишга қаратилган фермерларнинг бизнес ва турли таклифларини қўллаб-қувватлаш, ҳар хил молиявий хизматлар ва бошқаларни кўрсатиш борасидаги бозор тамойилларига мос механизмларининг Ўзбекистоннинг шароитига мос жиҳатларидан Республика фермерлар кенгаши томонидан, республика ва ҳудудлар даражасида деҳқонларнинг нодавлат ташкилотларини шакллантиришда фойдаланиш;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар, қайта ишловчилар ва ушбу соҳага тааллуқли бўлган агробизнес субъектлари ўртасида мунтазам равишда қишлоқ хўжалиги маркетинги ва қишлоқ хўжалиги кооперативлари, қишлоқ жойларини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, бошқариш ва маркетинги бўйича тренингларни амалга ошириш;

- Федерация (NongHyup)нинг фермер хўжаликларини инновацион технологияларни қўллаш борасида қўллаб-қувватлашда кўрсатаётган амалий ёрдами асосида молиявий, ташкилий агрокластерларни ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини тартибга солиш ҳамда қўллаб-қувватлашда давлат билан ўзаро ҳамжиҳатликдаги фаолиятдан фойдаланиш, бунинг учун эса Республика фермерлар кенгаши фаолиятини, Савдо-саноат палатаси ва бошқа нодавлат ташкилотларининг ўзаро ҳамкорлигини янада кучайтириш юзасидан тадбирлар ишлаб чиқиш ҳамда бу ташкилотларнинг давлатнинг марказий ва маҳаллий ҳокимият вакилликлари билан мустаҳкам алоқа ўрнатишлари талаб этилади;

- Федерация (NongHyup) кўмагида ташкил этилган маҳаллий Корея қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш билан шуғулланадиган Ханора Тақсимот Маркази (Hanora distribution center)нинг экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқариш, қишлоқ ҳудудларида тайёрлов омборлари ташкил этиш, фермерларни озиқ-овқат талаблари асосида сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ўргатиш, мамлакатда ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини фермерлардан аввалдан тузилган шартнома асосида сотиб олиб, уларнинг сифати, кўриниши, ҳажми бўйича ажратиш, турли оғирликларда қадоқлаб, марказнинг ўзида чакана савдога чиқариб сотиш, ҳамда бошқа йирик ёки бошқа супермаркетларга уларнинг талабларига кўра ул гуржи ҳолатда етказиб бериш, ёш авлодга миллий маҳсулотларга нисбатан қизиқишни

оширишда тренинг дарсларини уюштириш, қишлоқ ҳудудларини ривожлантириш дастурлари тажрибаларини мамлакатимиз қишлоқ хўжалигини устувор ривожлантиришда қўллаш;

- Ансеонг Қишлоқ хўжалиги логистика маркази (Anseong Agricultural Product Logistic Centre)нинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини фермер-марказ-магазин занжири бўйича сотиб олиш ва сотиш, истеъмолчилар учун қулай, яъни ювилган, ярим тайёр маҳсулотлар шаклидаги маҳсулотга айлантириш, қадоқлаш, маҳсулотларни сотиб олиш ва сотишдаги устама харажатларини паст даражада белгилаш каби тажрибаларини қўллаган ҳолда, Ўзбекистонда бу каби логистика марказларини қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг кейинги босқичларида, асосан, автомобил ва темир йўлларга яқин бўлган жойларда барпо этиш;

- Кангвон Миллий университетининг замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлаш бўйича лабораторияларининг амалиёт билан бевосита боғланган ҳолда илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш ва уларни амалиётга жорий этиш тажрибаларидан Ўзбекистонда олий ўқув юртлари билан бевосита ишлаб чиқарувчилар ўртасидаги алоқани ўрнатишда фойдаланиш. Ўзбекистон шароитида, Жанубий Корея Республикасидаги каби, агрокластерларнинг давлатнинг ташаббуси ва бевосита иштирокида ташкил этилиши энг мақбул йўл ҳисобланади. Шунинг учун ҳам агрокластерларни барпо этиш, авваламбор, ушбу жараённинг қишлоқ хўжалигида янги институционал тузилма эканлигидан келиб чиққан ҳолда, ҳуқуқий, ташкилий ва иқтисодий асосларининг давлат томонидан шакллан тирилиши лозим.

Ушбу йўналишда биринчидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Агрокластерларни ташкил этиш тўғрисида”ги қарори қабул қилиниши лозим. Ушбу қарорда агрокластерларни ташкил этишнинг зарурияти, йўналишлари, ҳуқуқий, ташкилий ва иқтисодий асослари, мавжуд қонунларга ўзгартиришлар киритиш, агрокластерлар учун қўшимча инфратузилма объектлари, шу жумладан, агрокластернинг муҳим қўшимча фаолият турларидан ҳисобланган – агротуризм, меҳмонхона ташкил этиш, агрокластерлар фаолиятини ўрганиш бўйича мониторинг олиб бориш, тажриба лойиҳаси тарзида Самарқанд вилояти Булунғур (помидор) ва Жомбой (олма) туманларида агрокластерларни ташкил этиш, республика бўйича агрокластерлар ташкил этиш ишчи гуруҳини тузиш ва уларнинг вазифалари ҳамда ташкил этилиши билан боғлиқ ташкилий-молиявий тадбирлар ўз аксини топиши керак.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2013 йил 19 январь.
2. Sunchang Paste Cluster: information brochure. 2013